

Bruin café als erfgoed?

Archieven en democratie

150 jaar Mastboomhuis

Immaterieel erfgoed is dynamisch erfgoed dat zich telkens moet aanpassen aan de tijd. Belangrijk om daar op in te spelen. Zie pagina 10.

Inhoud

Het bruine café, beschermde status als erfgoed? 4

Toekomst voor heemkundekringen 10

Raakvlakken tussen heemkundekringen en archieven 18

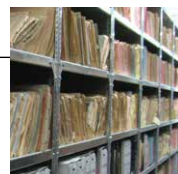
'Archieven hebben alles met democratie te maken' 22

150 jaar Mastboomhuis in Oud-Gastel 28

Negen kringen winnen stimuleringsprijs 2024 34

Boeken 36

Onderscheidingen Brabants Heem 46

Van vrijwilligers, voor vrijwilligers

Geachte lezer,

Voor heemkundigen zijn archieven van onschatbare waarde. Die archieven hebben een grote ontwikkeling doorgemaakt, vooral op digitaal gebied. Op de laatstgehouden bijeenkomst van de Raad van Aangeslotenen van Brabants Heem is dat uitgebreid besproken. Een verslag leest u in deze aflevering van De Koerier. Nog meer over de nieuwe functie van archieven vertelt Pauline van Hezik, de nieuwe directeur van het Regionaal Archief Tilburg.

Bruine cafés hebben het moeilijk. Ze waren decennia voor veel mensen een tweede huiskamer. In deze editie kunt u lezen hoe het nu verder en of die cafés een status van immaterieel erfgoed zouden moeten verdienen. Een bijzonder status heeft intussen wel het Mastboomhuis in Oud-Gastel gekregen. Alles is gebeven zoals de laatste Mastboom-bewoner het heeft nagelaten. En dat is bijzonder mooi, zoals u kunt lezen.

Bijzonder zijn dit keer ook de onderscheidingen die zijn uitgereikt aan verdienstelijke heemkundigen. Van een bronzen legpenning tot een draaginsigne, van een jubileumbord tot een koninklijke erkenning.

Veel leesplezier!

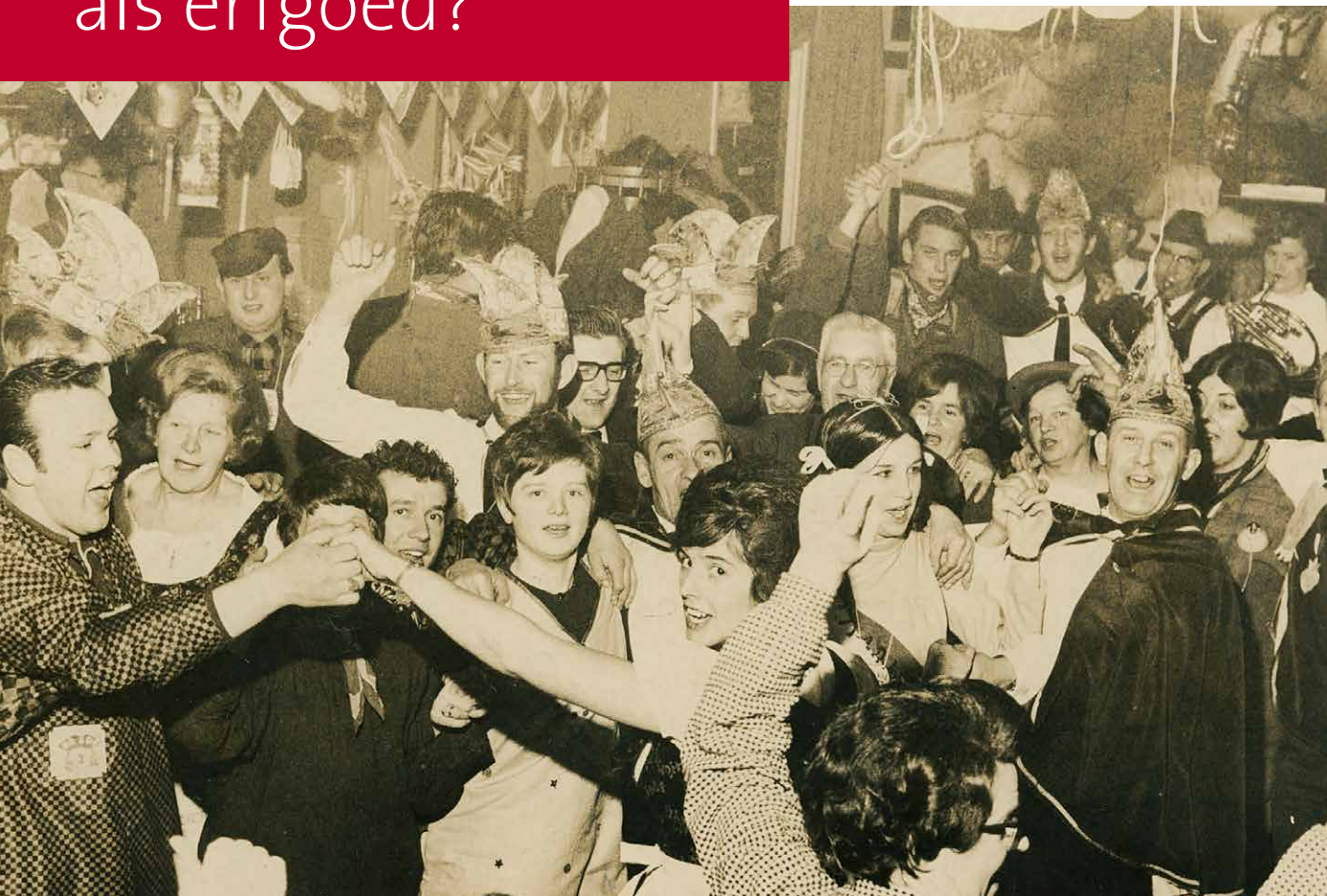
Zeeland, december 2024

Tjeu van Ras

tjeuvanras@brabantsheem.nl

De volgende uitgave van De Koerier komt uit in maart 2025.
Kopij dient uiterlijk maandag 10 februari 2025 binnen te zijn.

Het bruine café, beschermde status als erfgoed?

1969 Carnaval in een café in Wagenberg.

(Foto Hans Chabot. Collectie Wagenberg/ Regionaal Archief Tilburg)

door Petra Robben

Vanaf 1800 waren er maar liefst 160 cafés en herbergen alleen al in de Brabantse plaats Mill, zo staat er in het onlangs gepubliceerde Millse kroegenboek. Lokale eet- en vooral drinkgelegenheden kennen een lange traditie als aanlegplaatsen voor een borreltje, een hapje en het samenzijn met dorps- of stadsgenoten. In eerste instantie waren het herbergen, later werden ze cafés genoemd die meer voor het gewone volk waren dan voor de deftige bevolking die zich vooral ophield in koffiehuisen en sociëteiten.

Hoewel de bruine cafés de sociale ruggengraat van de Brabantse dorpen en steden lijken te zijn, staan deze iconische ontmoetingsplekken onder druk. Een actuele vraag is of het bruine café nog toekomst heeft, of dat het moet worden erkend als immaterieel erfgoed ter bescherming tegen teloorgang.

Immaterieel erfgoed

Een bruin café kenmerkt zich door zijn warme, informele uitstraling en sterke sociale functie. De relatie tussen de uitbater en de vaste klanten is meestal hecht, en het café fungeert vaak als een huiskamer voor de buurt. De Perzische kleedjes op de houten tafels, de centrale toog, de barkrukken, het bonte decor met bierviltjes en – schildjes, dat alles kenmerkt het bruine café dat in de loop van de negentiende eeuw is ontstaan, toen arbeidersklasse-gezinnen hun voorkamers als kroeg inrichtten om een extra inkomen te genereren. De cafés evolueerden van uiterlijk en eigenaar, maar de kernfunctie als sociale ontmoetingsplek bleef.

Zo ook Café de Troubadour in de Tilburgse volksbuurt Sint Anna, sinds 1881 een ontmoetingsplaats voor buurt- en stadsbewoners. 'Met uitsterven bedreigd,' zo wordt regelmatig gezegd vanwege het omvallen van talloze bruine cafés in Tilburg en elders in Nederland. Een Comité 'Behoud de Bruine Kroeg' werd opgericht en vroeg aan de Tilburgse gemeenteraad om het bruin café vanwege zijn culturele en sociale waarden, een plek op de lijst van immaterieel erfgoed te gunnen. Dit zou bescherming bieden tegen het verdwijnen van deze authentieke plekken, die steeds vaker plaatsmaken voor moderne horecAZaken of appartementen. ➤

1986 't Bruin Café in Tilburg. (Foto Niek Hermans. Collectie Regionaal Archief Tilburg)

Het verdwijnen van bruine cafés is een complex fenomeen, waarbij meerdere factoren een rol spelen. Financiële tegenslagen na de coronapandemie, stijgende bierprijzen en vergrijzing zijn enkele belangrijke oorzaken. Het traditionele publiek veroudert en jongere generaties voelen zich meer aangetrokken tot hippe lunchcafés of creëren thuis (goedkopere) drinkgelegenheden. Ook de strengere regelgeving en verhoogde huurprijzen maken dat veel café-uitbaters met moeite het hoofd boven water houden. Zo sloot Café De Put in het Brabantse Moerdijk in 2022 zijn deuren. Het was het laatste café in het dorp.

Rollen

Het bruin café is een belangrijk cultureel fenomeen waarvan de sterke sociale functie moeilijk vervangbaar is in moderne concepten. Ondanks de lange traditie van de bruine cafés en de sterke verankering in de gemeenschap zijn er vragen over de houdbaarheid van zo'n erfgoedstatus. Zo vroegen de eigenaren van het Tilburgse Café Taverne zich af: 'Allemaal mooi, een café als immaterieel erfgoed, maar wie koopt er straks mijn kroeg?'

2022 Café De Put Moerdijk sluit de deuren. (Foto Peter van Trijen/ Pix4Profs)

De uitbaters van bruine cafés spelen een cruciale rol in het behoud van hun zaak. Zij moeten creatief omgaan met de veranderende tijden door bijvoorbeeld pubquizen, darttoernooien of fietstochten te organiseren om klanten te trekken. Echter, niet iedere uitbater heeft de middelen of energie om voortdurend nieuwe activiteiten te bedenken. Vooral als de uitbater ook eigenaar is van het pand, kunnen de stijgende vastgoedprijzen verleidelijk zijn. Het verkopen aan projectontwikkelaars is soms financieel aantrekkelijker dan het handhaven van het café. Toch zijn er familiebedrijven die de traditie doorzetten, zoals Café 't Stulpke in Uden, dat al 50 jaar in dezelfde familie is. Het erfgoed blijft in stand. ➤

2024 Café De Troubadour. (Foto Jan Stads/Pix4Profs)

Sociale clubs

Naast deze particuliere rol van de uitbater gaat het ook om de gebruikers zelf. Bruine cafés zijn immers meer dan alleen commerciële horecagelegenheden; eerder zijn het sociale hubs waar gemeenschappen samenkomen. Zijn comités zoals 'Behoud de Bruine Kroeg' de oplossing voor het voortbestaan van de bruine cafés? Of moeten zij meer doen, dan vragen stellen aan de gemeente, zoals het burgerinitiatief in Esbeek, waar de lokale gemeenschap gezamenlijk een café kocht, een voorbeeld van hoe het tij kan worden gekeerd.

In Tilburg ligt de vraag nu bij de gemeente in hoeverre die een beschermende rol kan spelen in het behoud van het bruine café. Voor een lokale overheid zijn de mogelijkheden enigszins beperkt. Uiteraard kunnen bepaalde cafés qua behoudenswaardig exterieur en zelfs interieur op de lijst van monumenten worden geplaatst. Daarnaast kan een gemeente het proces bemoeilijken wanneer een horecabestemming plaats moet maken voor woongelegenheden. Als laatste kan de overheid de culturele waarde van bruine cafés promoten door musea en archieven aan te sporen om objecten te borgen en verhalen en beelden van deze kroegen te documenteren. Een optimale erfgoedstatus krijgt een bruin café bij volledige musealisering, zoals in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem dat een 'authentieke' Amsterdamse bruine kroeg en een Brabants dorpscafé uit Budel conserveerde. Daarmee blijft weliswaar het verhaal van de bruine kroeg overeind, echter niet in haar essentiële vorm als ontmoetingsplaats voor individuen en gemeenschappen in de eigen buurt, wijk of dorp.

Conclusie

Bruine cafés in Brabant en elders in Nederland zijn meer dan alleen plekken om een biertje te drinken. Het zijn culturele en sociale bakens die gemeenschappen bijeenbrengen en een gevoel van saamhorigheid bieden. Hoewel er steeds meer stemmen opgaan om deze cafés als immaterieel erfgoed te erkennen, blijft de toekomst ongewis. De overheid kan een ondersteunende rol spelen, maar het initiatief moet vooral vanuit de gemeenschap en uitbaters zelf komen. Alleen door samenwerking tussen café-eigenaren, klanten, lokale politiek en collectie-beherende instellingen, zoals archieven en musea, kunnen deze iconische plekken behouden blijven voor toekomstige generaties.

Drs. Petra Robben (1961) studeerde Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit. Zij is hoofd a.i. Stadsmuseum Tilburg/Vincent's Tekenlokaal en coördinator van Erfgoed Tilburg.

Toekomst voor heemkundekringen

Heemkundekringen zijn de schatkamers van de lokale geschiedenis.

door Ineke Strouken

Veel heemkundekringen denken na over hun toekomst. Het wordt steeds moeilijker om bestuursleden en actieve leden te vinden. Van bestuurders wordt steeds meer verwacht. Nieuwe leden, vooral jonge mensen, werven valt ook niet mee. Met het gevolg vergrijzing. Ook worstelen ze met het imago van heemkunde. Is er nog toekomst voor heemkunde en dus voor de heemkundekringen?

De wereld verandert snel en hoe kun je als heemkundekring met de tijd meebewegen? Op het 75-jarig jubileum van Brabants Heem in oktober 2022 werd al over de toekomst nagedacht. Eén van de sprekers – Paul Spapens – waarschuwde: ‘Heemkundekringen moeten veranderen, anders verdwijnen ze’. Als voorbeeld noemde hij Tilburg. Tot in de jaren ‘60 werd Tilburg het Rome van het Noorden genoemd. Het was een door en door katholieke stad. Nu wonen er mensen uit meer dan 150 verschillende culturen. Hoe ga je daar als heemkundekring mee om? In de heemkundekringen zie je die culturele diversiteit nog nauwelijks terug.

Een jaar later, in oktober 2023, organiseerde de heemkundekring Gemert een bijeenkomst voor heemkundekringen in de regio om te praten over de dingen waar ze tegenaan lopen. Deze bijeenkomst ‘Houd greep op Heem’ geeft een goed beeld van de uitdagingen waar heemkundekringen voor staan. Naast praktische zaken als ‘hoe hou je je archief en collectie beheersbaar’, ‘hoe geef je handen en voeten aan ledenwerving’ en ‘hoe krijg je passieve leden actief’ werden ook zaken besproken die meer nadenken vergen, zoals ‘hoe vul je je rol in als hoeder van het cultureel erfgoed’ en ‘hoe stimuleer je het heemgevoel bij jongeren’.

Belang van heemkunde

Om het belang van heemkunde scherp te krijgen, is het handig om je af te vragen: 'wat verliest de samenleving als de heemkundekring ophoudt te bestaan?'. Helaas is het de afgelopen tijd meerdere malen voorgekomen dat een heemkundekring moest stoppen. In het begin wordt de heemkundekring misschien nog niet gemist, maar er komt een moment dat een gemeente zich gaat afvragen: 'Wat is mijn identiteit?'. Identiteit heeft alles te maken met hoe een plaats geworden is zoals hij nu is, dus met de geschiedenis. Dat geldt voor gemeenten net zozeer als voor individuen. De behoefte om, nu er zoveel gebouwd gaat worden, na te denken over wat de streekeigen kenmerken zijn is groot. Denk maar eens aan de Omgevingsplannen die elke gemeente moet maken. Waar kun je wel en niet bouwen? Hoe geef je een nieuwe wijk een eigen gezicht? Dan kom je toch weer uit bij de heemkundekring. Want daar zit de kennis over het verleden. Heemkundekringen zijn hét centrum voor lokale geschiedenis. Als je de kennis over je verleden verliest, ben je een gemeente zonder fundament.

Directeur Jan Kriek van het Brabants Historisch Informatie Centrum, vertelde op het 75-jarig jubileum van Brabants Heem dat hij frequent gebruik maakt van de kennis van de heemkundekringen. Hij noemde nog een ander voordeel. De heemkundekringen zijn 'de haarvaten van de samenleving'. Daardoor zijn ze in staat om waardevolle gegevens boven water te krijgen. Gegevens die je als archief graag wilt hebben, maar die een onderzoeker van buiten niet zo gemakkelijk verzamelt. Elke woonkern heeft zijn eigen verhaal, geschiedenis en iconen. Dat gewone alledaagse leven vind je niet in de officiële (historische) bronnen, maar in mensen, tradities en herinneringen. Heemkundekringen kunnen helpen dat te documenteren.

Met elkaar in gesprek
gaan over wat 'ons'
erfgoed is.

De derde generatie mensen met een migratieachtergrond zijn op zoek naar hun roots.

Belangstelling

Is er minder belangstelling voor de lokale geschiedenis en hebben de heemkundekringen daar mee te maken? Uit de Erfgoedmonitor – dat zijn de kerncijfers over erfgoed die de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed bijhoudt in opdracht van het Ministerie van OCW – blijkt dat de belangstelling voor erfgoed alleen maar toeneemt. En – dat is veelbelovend – dat er niet minder jongeren actief zijn bij erfgoed. De vraag is echter: hoe kun je ze betrekken bij de heemkundekring?

Het denken over erfgoed is in korte tijd heel erg verandert. De nadruk is verschoven van historische waarde naar betekenisgeving. Dus van de *historische waarde* van een gebouw, voorwerp of document naar de *betekenis* die dat gebouw, voorwerp of document heeft voor de samenleving van nu. Het gaat minder over vroeger en meer over nu. Dat vergt een andere manier van selecteren van wat je als heemkundekring doet, bewaard en presenteert. Meer eigentijds en met de samenleving.

Immaterieel erfgoedgemeenschappen zijn heel goed in het geven van een eigentijdse betekenis aan tradities uit het verleden. Immers zonder die eigentijdse betekenis overleeft een traditie het niet. Maasheggen hadden vroeger de functie om het vee tegen te houden, nu wordt de kennis om die heggen te vlechten ingezet voor biodiversiteit en natuurbehoud. Aan de kampioenschappen Maasheggen vlechten doen heel veel jongeren mee. Oude handwerktechnieken, zoals breien en borduren, zijn tegenwoordig weer hip in de Queer gemeenschap (mensen die zichzelf niet willen identificeren met een vaststaande genderoriëntatie) als uiting van hun identiteit. Door samen te werken met immaterieel erfgoedgemeenschappen kunnen heemkundekringen verleden aan het heden koppelen.

**Erfgoed vertelt
wie wij samen zijn.
Daarin heeft iedereen
een stem.**

🏠 *Tentoonstelling
gemaakt door en
voor de carnavals-
vierders.*

Helpen

Iedereen heeft het recht op zijn eigen erfgoed. Jonge mensen net zo goed als mensen met een migratieachtergrond. De geschiedenis houdt niet op bij onze grootouders. Door jongeren te laten nadenken over wat zij als erfgoed willen bewaren voor en doorgeven aan de toekomst betrek je hen erbij en krijg je zicht op het erfgoed van de toekomst. De derde generatie Nederlanders met een migratieachtergrond is op zoek naar hun identiteit. De heemkundekring kan hen hierbij helpen, bijvoorbeeld in de vorm van een project.

Was het nog niet zo lang geleden zo, dat als een gebouw op een monumentenlijst geplaatst werd of een object een plekje in een museum kreeg, dat voor eeuwig was. Nu wordt steeds meer het belang van een dynamische manier van beschermen ingezien. ▶

🏠 Jongeren hebben hun eigen erfgoed.

Naast de officiële monumentenlijsten zou elke gemeente een nieuwe inventarisatie moeten maken met gebouwen en plekken die de inwoners nú belangrijk vinden. Bijvoorbeeld het huisje van Sinterklaas of het café met de kermiskas. Moet je ook alles wat er ooit in het museum terecht gekomen is voor altijd bewaren? Of kun je ook tijdelijk collectioneren? Dat zijn allemaal dingen waar momenteel over nagedacht wordt. Heemkundekringen kunnen met de plaatselijke media zo'n inventarisatie opzetten. Ze kunnen met de inwoners in gesprek gaan over wat het erfgoed van nu is. Heemkundekringen en musea kunnen voorwerpen en herinneringen verzamelen en verhalen en betekenissen die mensen delen documenteren.

Imago

Één aspect mogen wij niet over het hoofd zien: het imago. *Heemkunde* is een prachtig woord dat precies zegt waar de heemkundekringen mee bezig zijn, namelijk met alles wat het heem ofwel thuisomgeving aangaat. Tegenwoordig is het woord *erfgoed* gebruikelijk. Erfgoed is datgene dat wij aan volgende generaties doorgeven. Beide woorden *heem* en *erfgoed* zijn niet het beste middel om jongeren en mensen met een migratieachtergrond te interesseren. Het is te abstract. Er is zo gauw geen ander woord voor. Verhalenhuis, memoriecentrum, historische schatkamer? Heemkunde en erfgoed gaan over de culturele voetprint wij nalaten aan de toekomst, zodat generaties na ons inzicht kunnen krijgen in hun historische wortels en weten waar ze vandaan komen.

Heemkunde is heel belangrijk. Zonder de vele kennis binnen de kringen en het werk wat heemkundeleiden verrichten, zouden wij en de generaties na ons heel moeilijk onze geschiedenis kunnen achterhalen. Als geen ander kunnen heemkundekringen de uitdagingen, die het nieuwe denken over erfgoed met zich meebrengt, aan en op deze manier hun maatschappelijke positie versterken. ■

Foto's bij dit artikel zijn gemaakt door:
Martin van Wulfen, Ton Fischer, Pixabay

Raakvlakken tussen heemkundekringen en archieven

door Joss Hopstaken

In het Regionaal Archief Tilburg organiseerde Brabants Heem op 14 november 2024 onder die noemer een bijeenkomst in aansluiting op de Raad van Aangeslotenen. Een viertal archiefinstellingen kreeg de gelegenheid zich te presenteren voor en om in gesprek te gaan met de aanwezige heemkundigen.

Beide zijn betrokken bij erfgoed, kennen sinds lang raakvlakken maar ook verschillende doelen. De laatste jaren hebben archieven niet alleen vaak te maken met schaalvergroting van hun organisatie, hun taak en werkwijze richt zich meer op het beheer van op digitale wijze ontstane informatie.

Achtereenvolgens spraken Hans Pennings (gemeentearchief Gemert-Bakel), Astrid de Beer (Regionaal Archief Tilburg), Anton van Dorp (archieff Radbouduniversiteit) en Bart van Eekelen en Joss Hopstaken (West-Brabants Archief).

Gemert-Bakel

Het gemeentearchief Gemert-Bakel is ontstaan in 2008 en werkt enkel voor de genoemde gemeente, zo vertelde Hans Pennings. Gemeenten van een dergelijke omvang zijn in Noord-Brabant voor hun archiefzorg vrijwel altijd aangesloten bij een groter geheel. Hans benoemde de voor- en nadelen van deze constructie. De laagdrempeligheid, korte lijnen met het gemeentebestuur en grote lokale kennis noemde hij voordelen. Als nadelen zag hij de kwetsbaarheid en minder vrije keuze in bijvoorbeeld softwarepakketten.

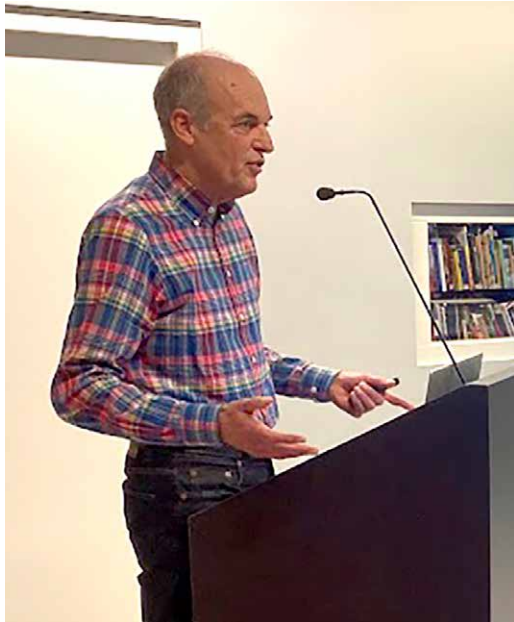

📍 Hans Pennings,
gemeentearchief
Gemert-Bakel

Opvallend in Gemert is de nauwe betrokkenheid van de heemkundekring. Die is gevestigd in hetzelfde gebouw en levert veel vrijwilligers voor het archief (andere toegangen, scannen, ompakken). Zowel met de burgemeester als met de heemkundekring wordt regelmatig overleg gepleegd. Er kan dus gezegd worden dat er sprake is van verwevenheid tussen overheid (bestuur en archief) en de heemkundekring.

Tilburg

Het Regionaal Archief Tilburg werkt voor twaalf gemeenten in een gebied waar achttien heemkundekringen actief zijn. De lokale Tilburgse heemkundekring huurt een lokaal in het archiefgebouw voor vergaderingen en dergelijke en organiseert op die locatie ook lezingen. Als initiatieven die van belang zijn noemt Astrid de Beer het beschikbaar stellen van onlinebronnen, het samen met het BHIC de mogelijkheid tot het bieden van chatten, het organiseren van een open dag en het mede mogelijk maken van de Wiki Midden-Brabant. Die wordt gevuld door een aantal heemkundekringen maar inrichting, hosting, training en helpdesk worden verzorgd door het archief. De heemkundekring maakt hiervoor een plan en levert mensen. ➤

▲ Anton van Dorp, archief Radboud Universiteit.

▲ Astrid de Beer, Regionaal Archief Tilburg.

Radbouduniversiteit

Anton van Dorp (tevens vice-voorzitter van heemkundekring De Kleine Meierij) is hoofd van het bureau documentaire informatie en archief van de Radbouduniversiteit. Dat is een particuliere instelling en geen overheidsinstelling als de hierboven genoemde archieven. De instituutsarchieven (2 km¹, 50 archieven) zijn niet openbaar maar op aanvraag in te zien voor iedereen met belangstelling voor universiteitsgeschiedenis maar ook voor genealogie. Er wordt een studiezaal gedeeld met het Katholiek Documentatiecentrum dat 14 km¹ archief beheert, net als 132.000 foto's, 35.000 bidprentjes en 1600 archieven.

West-Brabant

Bestuurslid (en museum-collega) Bart van Eekelen ging vervolgens in gesprek met Joss Hopstaken (West-Brabants Archief en voorzitter heemkundekring Roosendaal). Dit ter vervanging van de verhinderde Ilse Jansen van het WBA. Het WBA werkt voor negen gemeenten ten westen van Breda met een centrale vestiging in Bergen op Zoom en een depot in Oudenbosch.

► Joss Hopstaken (links), West-Brabants Archief en Bart van Eekelen, bestuurslid Brabants Heem.

Het is in veel opzichten vergelijkbaar met het Regionaal Archief Tilburg maar werkt op een kleinere schaal. De organisatie bestaat sinds 2026 als fusie van drie archiefdiensten en was de eerste jaren vooral bezig met interne zaken als het op gelijk niveau brengen van de toegankelijkheid van archieven en het inrichten van een depot voor elektronische archieven. Eind vorig jaar is door het bestuur een erfgoedplan vastgesteld, geen document maar in de vorm van een filmpje te vinden op YouTube. Dit is tot stand gekomen in samenspraak met de meer dan twintig heemkundekringen in het werkgebied. Meer aandacht gaat sindsdien ook uit naar de inzet en het begeleiden van vrijwilligers, zowel op locatie als op afstand (crowdsourcing). In museum Tongerlohuys in Roosendaal is een Historisch Informatie Punt gevestigd, waar vrijwilligers kunnen werken, een bibliotheek beschikbaar is net als een beperkt aantal kopieën van bronnen.

Na afloop van de presentaties werden aan het panel, samengesteld uit de verschillende sprekers, vanuit de zaal veel vragen gesteld en kwam het tot een goede discussie. ■

Scan de QR code om het filmpje over het erfgoedplan van het WBA te bekijken.

De foto's bij dit artikel zijn gemaakt door Tjeu van Ras

‘Archieven hebben alles met democratie te maken’

🏠 Pauline van Hezik. (foto Regionaal Archief Tilburg)

In gesprek met Pauline van Hezik

door Theo Cuijpers

Het Regionaal Archief Tilburg heeft een nieuwe directeur. Dat maakte nieuwsgierig en ik ging kennismaken met Pauline van Hezik in haar kantoor in het Regionaal Archief Tilburg (RAT). Heemkundekringen en erfgoedorganisaties hebben veel met elkaar van doen. Archiefdiensten leveren een belangrijk stuk dienstverlening voor het onderzoek waar kringen altijd wel mee bezig zijn.

De nieuwe directeur is niet de gemeentearchivaris van Tilburg en van de regiogemeentes die verbonden zijn aan het regionaal archief. In Tilburg, legt Pauline uit, bestaat de tamelijk unieke situatie dat het Regionaal Archief samen met het Textielmuseum, inclusief Textiellab, en het Stadsmuseum is ondergebracht in de Stichting Mommerskwartier.

Vanuit het Regionaal Archief wordt het beheer en de dienstverlening over alle overgebrachte archieven (van de gemeenten en van particulieren) verzorgd. De taken vanuit de Archiefwet (denk aan overbrenging, acquisitie, inspectie) zijn bij twee gemeentearchivarissen belegd, Yvonne Welings en Mathijs Timmermans. Deze zijn in dienst van de gemeente Tilburg en verrichten de genoemde taken voor alle gemeentes die aan het Regionaal Archief verbonden zijn.

De gemeentearchivarissen hebben ieder eigen gemeentes en gemeenschappelijke regelingen waar zij taken voor uitvoeren. De archivaris oude stijl als hoofd van dienst bestaat niet meer, zou je zeggen. Degene die inhoudelijk geheel onderlegd was op de regionale geschiedenis en dagelijks praatjes maakte op de studiezaal. Echter, er zijn vele medewerkers binnen het Regionaal Archief die veel weten van de geschiedenis van de deelnemende gemeentes, het depot van haver tot gort kennen en zowel fysiek als digitaal veel contact hebben met bezoekers in de studiezaal en onderzoekers online. Deze laatste groep is enorm gegroeid sinds corona.

Digitale uitdaging

De nieuwe stijl archivaris/directeur, waar Pauline onder valt, staat naast het stimuleren van goed blijven doen wat het Regionaal Archief al heel goed doet, voor met name digitale uitdagingen. Gerelateerd aan de digitale uitdagingen waar de gemeentes voor staan om hun informatie digitaal goed te

beheren en duurzaam te houden. Zo is de ontwikkeling van een elektronisch depot en de dienstverlening daaruit heel belangrijk voor de toekomstige digitale informatie die het Regionaal Archief zal gaan beheren voor de gemeentes.

Ontwikkeling van een elektronisch depot

Pauline is opgeleid als klassiek archivaris en haar loopbaan startte ze als medewerker dienstverlening in de fysieke studiezaal in 1995 (Rijksarchieven Noord Brabant (nu BHIC) en Utrecht (nu Utrechts Archief)). Vervolgens heeft ze in het document- en informatiemanagement de nodige ervaring opgebouwd in rollen als consultant, inspecteur, projectleider, teamleider, met name bij overheden.

► Kringen aangesloten bij het Regionaal Archief Tilburg.

In haar laatste opdracht als zzp'er (voorafgaand aan haar huidige functie) was zij werkzaam bij het Nationaal Archief. Door haar ervaring kan ze zich zowel in de kant van de archiefdiensten als van de overheden verplaatsen. Ze hoopt daarmee een goede gesprekspartner voor ieder te zijn. Verder heeft ze trainingen en opleidingen op het gebied van coaching gevolgd. Dit zal haar als leidinggevende goed van pas komen. Ze omschrijft zichzelf als iemand met een coachende, creatieve en dynamische leiderschapstijl.

Pauline noemt een mooi voorbeeld van de kennis in huis. De afgelopen tijd hebben de medewerkers van het Regionaal Archief hard gewerkt aan Tilburg WOII op de kaart (als toevoeging aan Tilburg op de kaart). Ik moest Pauline bekennen de nieuwe website nog niet te hebben bezocht, dus dat heb ik dat na afloop van ons gesprek snel ingehaald. Op de kaart van 1942 - of naar keuze op een moderne luchtfoto - kun je o.a. de plekken zien waar granaten en bommen zijn ingeslagen. Dat bleek ook het geval te zijn geweest in de straat waar ik bijna 30 jaar woonde. Wist ik niet. Drie doden zijn er gevallen.

Keuzes

We willen naar de praktijk van elke dag. Pauline komt met het voorbeeld van het bewaren van bestanden die nu of in het nabije verleden zijn ontstaan. Dit zijn keuzes waar gemeenten voor staan. Het resultaat van hun keuzes die in aanmerking komen voor duurzame en permanente bewaring, zal worden overgebracht naar het Regionaal Archief. Denk aan e-mails, hoe gaan we daarmee om? Wat is belangrijk? Hoe maken we een selectie om te bewaren? En is de uitvoering vervolgens haalbaar? Het vraagt veel inspanning van de gemeentes om dit goed te organiseren.

Hoe maken we een selectie om te bewaren?

De toekomst laat een groei van digitale informatie zien, waarbij een goede dienstverlening enorm belangrijk is. De kunst is om door de bomen het bos te blijven zien. Daarom is het zo belangrijk dat informatie van kenmerken wordt voorzien waardoor je nu en in de toekomst goed kan blijven zoeken en vinden. Op een manier die toekomstbestendig is. "We zien nu al dat veel mensen online de weg vinden naar het Regionaal Archief. Dit zal eerder toe- dan afnemen. Tegelijkertijd willen we ook een ontmoetingsplek blijven voor mensen met passie voor geschiedenis van de regio. Daarom is het ook belangrijk om activiteiten aan te blijven bieden die bronnen en onderzoekers samenbrengen. Waarbij educatie ook een belangrijke rol speelt: hoe vind je je weg nu en in de toekomst in de schatkist aan informatie die we beschikbaar hebben?"

Op mijn vraag hoe het zit met de gemeenten die bij het Regionaal Archief aangesloten zijn, legt Pauline uit dat met deze deelnemende gemeentes een overeenkomst is gesloten. Er is een basispakket voor beheer en dienstverlening, dat uiteraard voldoet aan alle eisen die de Archiefwet stelt. Deze afspraken gelden in eerste instantie voor de (overheids) archieven van de gemeentes zelf. Daarnaast worden in beperktere mate ook particuliere archieven geacquireerd. ►

De kunst is om een goede balans te vinden in de particuliere acquisitie die een weerspiegeling is van onze samenleving. Dit betekent bijvoorbeeld dat we niet alleen maar particuliere parochie-archieven zouden willen beheren. Pauline geeft toe dat ze misschien op het gebied van acquisitie meer zouden willen, maar geeft ze toe, je kunt niet alles bewaren en beheren van archieven is ook financieel een kostbare zaak.

Drijfveer

Archief heeft veel met democratie te maken, klinkt misschien wat hoog van de toren geblazen, maar Pauline wil dit toch graag benadrukken. Omdat het voor haar een drijfveer is om dit werk te doen. “Door archieven krijgen we perspectief, kunnen we reflecteren, maar zeker ook controleren. Niet alleen nadat een zaak is afgedaan en overgebracht naar het archief, maar ook tijdens lopende processen waarin de burger het recht heeft op informatie. Niks en niemand zou de democratische toets mogen ontlopen. Lessen leren is daarom niet aan tijd gebonden.”

In het Regionaal Archief zijn zo'n 70 à 80 vrijwilligers actief. Ze worden begeleid door een eigen vrijwilligerscoördinator. Ongeveer tweederde van die vrijwilligers werkt thuis. Om de vrijwilligers te bedanken en waarderen, is er tweemaal per jaar een vrijwilligersuitstapje. Pauline wil graag het belang van die vrijwilligers benadrukken, omdat ze zoveel werk verzetten. “Zonder deze vrijwilligers zouden we veel minder voor elkaar krijgen!”

Een andere leuke en leerzame manier om het publiek te laten kennismaken met de schatten en achtergronden van de archieven is de podcast De Depot Show. Er zijn tien afleveringen gemaakt, wisselend qua lengte met verrassende thema's en originele invalshoeken. In 2025 verwachten we er weer 5 te maken.

Perspectief, reflecteren en controleren

Entree van het archief in Tilburg. (foto Regionaal Archief Tilburg)

Ik vertel Pauline dat ik vaak verrast ben door de digitale vaardigheden van de heemkundigen. Denk maar aan een project als Historische Geografie Brabant. Pauline hoeft over haar reactie niet lang na te denken. Corona is voor haar duidelijk de oorzaak. ‘Men kon de deur niet uit en kroop dus achter de computer. Ze moesten de vaardigheden wel gaan leren, want mensen wilden toch met hun onderzoek of hobby bezig blijven’.

Het Regionaal Archief gaat mee met de tijd en is volop bezig zich op de toekomst voor te bereiden. Archiefonderzoek wordt gemakkelijker en daardoor leuker. Iedereen is welkom. Tilburg en de regiogemeenten kunnen blij zijn met hun Regionaal Archief Tilburg en ook met z'n directeur. ■

Zie ook: www.tilburgwo2kaart.nl en www.tilburgopdekaart.nl

150 jaar Mastboomhuis in Oud-Gastel

door Ineke Strouken

Het Mastboomhuis in Oud-Gastel viert dit jaar zijn 150-jarig jubileum. Ter gelegenheid hiervan is het boek 'Rond half tien, Verhalen van 150 jaar Mastboomhuis' uitgegeven. Een prachtig boek dat een mooi beeld geeft van het leven van een vooraanstaande familie in West-Brabant. Het Mastboomhuis is een bijzonder 'suspended decay'. Dat is een historische plek waar de tijd op een bepaald moment is stilgezet.

◀ Het Mastboomhuis in Oud-Gastel

Honderdvijftig jaar geleden bouwde Petrus Mastboom aan de Dorpsstraat in Oud-Gastel het Mastboomhuis. De laatste bewoner Henri Mastboom stierf kinderloos en liet het huis na aan de Mastboom-Brosens Stichting. Het huis laat een interieur zien dat tussen 1874 en 1999, toen Henri stierf, is verzameld. Het huis is nog precies zoals Henri het achterliet. Tegelijkertijd geeft het huis een mooi beeld van de veranderingen in levensstijl van honderdvijftig jaar. Naast het huis beheert de stichting ook een fonds dat subsidies geeft aan initiatieven op het gebied van (cultuur-) historie in West-Brabant en de Noorderkempen.

Oud-Gastel

In het midden van de negentiende eeuw zag Oud-Gastel er heel anders uit dan nu. Geen enkele straat was verhard, het waren allemaal nog zandpaden. Er was nog geen elektriciteit, gas, waterleiding en riolering. Drinkwater kwam uit een put of pomp en 's avonds was het aardedonker op straat. Bijna ieder huis had een stukje grond om groente en aardappelen te verbouwen en wat klein vee te houden. Bewoners waren zoveel mogelijk zelfvoorzienend.

Oud-Gastel was opgedeeld in standen. De pastoor, dominee, burgemeester, dokter, notaris en grootgrondbezitters behoorden tot de hoogste stand. Zij genoten veel aanzien en hadden de touwtjes in handen. De familie Mastboom bekleedde generatieslang het ambt van burgemeester en behoorde tot de notabelen. Na de hogere stand kwam de burgerij - de ambtenaren, middenstand en ambachtslieden, gevolgd door de boeren. Als laatste in stand waren de vele landarbeiders, die in slechte huizen woonden, niet naar school gingen en afhankelijk waren van los werk bij de boeren. Het leven in Oud-Gastel veranderde toen in 1865 de Gastelse Beetwortelsuikerfabriek werd opgericht. ▶

Op stand

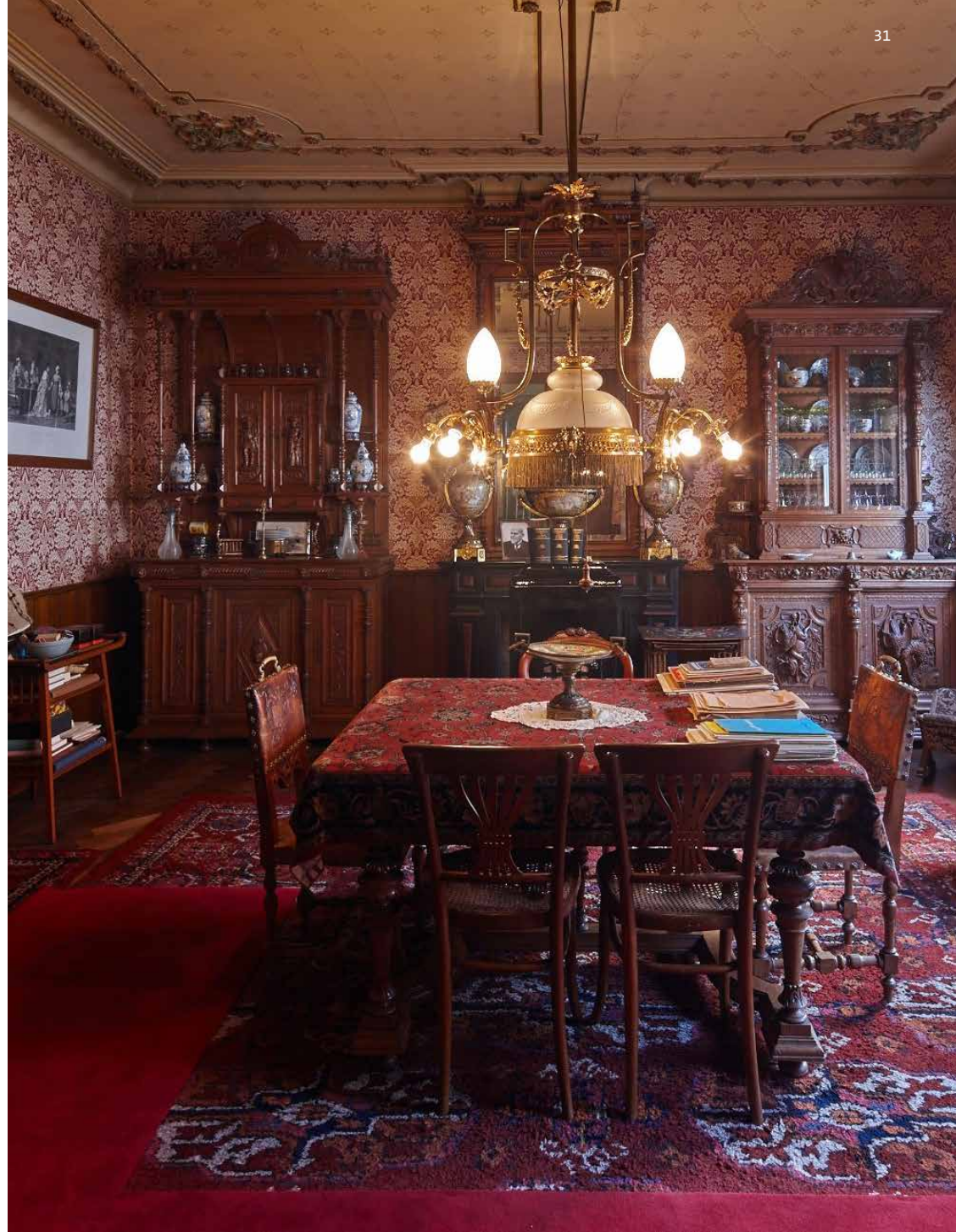
De grootvader van Henri, Petrus Mastboom, had een bierbrouwerij aan de Dorpsstraat waar hij ook woonde. Toen hij het bedrijf overdeed aan zijn zoon, bouwde hij in 1874 naast de brouwerij het Mastboomhuis. Architect was Florentius van de Vaart. Het huis moest grandeur uitstralen, maar er was eigenlijk niet genoeg ruimte om naar achteren uit te bouwen. Vandaar de imposante gevel en de deftige ontvangstruimten, maar de relatief kleine achterkamers. Om de gasten toch een indruk van deftigheid te geven, liep de gang achter de voordeur door tot in de dienstruimtes en werd door de dubbele deuren de indruk gewekt dat er achter de deuren grote kamers waren. Een huis op stand had een duidelijke scheiding tussen de vertrekken van de familie en de ruimtes voor het personeel.

Henri Mastboom

De ouders van Henri, Anton Mastboom en Maria Brosens, lieten in 1904 een hogere kap op het huis zetten en schouwen op de eerste verdieping plaatsen, waardoor het woongerief werd verbeterd. Maria was de dochter van een bierbrouwer uit Hoogstraten. Zij verfraaide het huis met meubels die onder andere uit haar familie kwamen. Het dienstpersoneel hielden de kolenschouwen brandend, zorgde dat op alle slaapkamers met water gevulde lampetkannen stonden en leegden 's morgens de po's van de familie in de schuur waar ook het personeel zijn behoeften deed.

Begin jaren twintig van de vorige eeuw kwam er waterleiding in Oud-Gastel. Tot die tijd werd het regenwater in het Mastboomhuis opgevangen in de waterkelder en vandaaruit opgepompt naar de keuken. In 1922 werd er elektriciteit en op de begane grond waterleiding aangelegd. Ook werd er een watercloset (wc) geïnstalleerd en een deel van de waterkelder als beerput verbouwd. Het water van het dak werd opgevangen in een waterbak die op de appelzolder stond. Dit water werd gebruikt voor de was en het bad. In de keuken liet men de pomp gewoon zitten, maar bevestigde er de kranen van de waterleiding op. In 1974 liet Henri op de benedenverdieping centrale verwarming aanleggen. ▶

De salon waar het gezinsleven zich afspeelde

De slaapkamer van Henri Mastboom

Het watercloset achter een van de dubbele deuren in de gang

Gestold verleden

Alles is nog zoals het was op 13 november 1999 toen Henri in het huis overleed. De klokken staan op half tien, het tijdstip waarop hij stierf. De stapels papieren van Henri liggen nog op tafel. Als je het museum bezoekt, is het alsof je terug stapt in het leven van de familie Mastboom. Bij de conservering van het interieur zijn zelfs de vlekken in de vloerbedekking en de plaatsen waar het behang losliet terug gebracht. Alleen waar echt nodig was, zoals bij schimmel en zwammen, is ingegrepen. Daardoor is bewust een stolp over het huis gezet.

Het water voor het bad kwam uit een bak met regenwater op zolder

Na zijn studie ging Henri Mastboom weer bij zijn ouders in Oud-Gastel wonen. Het was de bedoeling dat hij net als zijn vader en grootvader burgemeester zou worden, maar dat ambt werd aan iemand

anders gegeven. Daarom legde Henri zich toe op het beheer van het familiebezit, waaronder boerderijen en landerijen. Hij was zeer geïnteresseerd in heemkunde en genealogie. Hij hield zich bezig met zijn stamboom en was voorzitter van de heemkundekring. In 1999 liet hij het huis en het familiebezit na aan de Mastboom-Bronsens Stichting. In zijn testament regelde hij dat het erfgoed van zijn familie bewaard moet blijven. Het liefst 'tot in de eeuwigheid'. Daarom kunnen wij nog steeds genieten van een heel bijzonder museum en leren dat dingen die wij zo gewoon vinden, zoals een wc, water uit de kraan en elektrisch licht nog maar zo'n honderd jaar geleden bij de rijken hun entree deden. ■

Rond half tien, Verhalen van 150 jaar Mastboomhuis (Oud-Gastel 2024, het Mastboom-Bronsens Stichting)

Foto's bij dit artikel zijn gemaakt door Frans Strous, Mastboomhuis.

Negen kringen winnen stimuleringsprijs 2024

door Tjeu van Ras

Negen heemkundekringen hebben dit jaar de stimuleringsprijs Brabants Erfgoed Weekend van Brabants Heem gewonnen. Het weekend valt samen met de Open Monumentendagen. Er zijn drie cheques van ieder 500 euro uitgereikt.

De winnaars waren vijf kringen in de regio Helmond, drie kringen in de gemeente Waalwijk en de heemkundekring in Etten Leur. In de regio Helmond en in de gemeente Waalwijk werkten heemkundekringen samen, zodat zijn het prijzengeld kunnen verdelen.

Brabants Heem heeft aan de jaarlijkse Open Monumentendagen een Brabants tintje toegevoegd. De stichting stimuleert met de prijs initiatieven van heemkundekringen, historische verenigingen en erfgoedorganisaties zich royaal presenteren, een weekend vol activiteiten, met de ambitie zoveel mogelijk publiek op de been te krijgen voor het prachtige erfgoed van Brabant. Dat alles onder de naam Brabants Erfgoedweekend.

In de regio Helmond werkten Heemkundekring Helmont (Helmond), HKK Barthold van Heessel uit Aarle Rixtel, De Lange Vonder uit Beek en Donk, HKK 't Hof van Liessent, HKK Bakel en Milheeze samen met een groot aantal organisaties in de regio. Ook particulieren en vrijwilligers deden mee met de projecten.

Heemkundekring Jan uten Houte uit Etten-Leur ontving voor de tweede keer de stimuleringsprijs voor haar bijzondere activiteiten. De kring werkte samen met de gemeente en diverse andere plaatselijke organisaties.

Uitgangspunt voor de activiteiten van die dagen was het cultuurhistorisch onderzoek van de Werkgroep Monumentaal Onroerend Erfgoed naar de ontwikkeling van de wegen, de vaarten en de netwerken die hebben geleid tot het huidige wegen-, trein- en waterstelsel in de afgelopen achthonderd jaar.

Heemkundekring Sprang-Capelle, Op 't Goede Spoor (Waspik) en De Erstelinghe (Waalwijk) lieten twee treintjes rijden over het Halve Zolenpad tussen de voormalige stations van Waalwijk, langs Sprang-Capelle en Waspik. Langs de route waren meerdere stopplaatsen ingericht waarbij het (verdwenen) lokale erfgoed aan de hand van tekst, foto's en maquettes werd toegelicht.

De volgende Koerier

De volgende Koerier van Brabants Heem verschijnt in maart 2025.

Hebt u kopij voor dat nummer of onderwerpen voor de agenda, stuur die dan vóór **maandag 10 februari 2025** naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Foto's en illustraties graag minimaal 1,5 MB groot in JPEG-formaat, los en dus niet in een tekstbestand geplaatst.

Indien van toepassing plaatsen we de teksten ook op de website van Brabants Heem, www.brabantsheem.nl en op www.facebook.com/brabantsheem

Beeldverslag van de oorlog

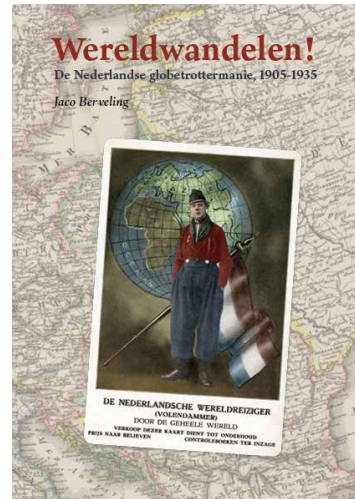
door Jaco Berveling

In de periode 1905-1935 trokken vele honderden, en misschien wel duizenden, Nederlandse jongemannen te voet de wereld in. De pers sprak indertijd van een 'rage', 'epidemie' en 'globetrottermanie'. De wereld- en Europa-reizigers vertrokken zonder geld, met nauwelijks bagage en bleven soms jarenlang weg. Er zaten ook heel wat jongens uit Brabant tussen.

Negen van de tien globetrotters zijn van eenvoudige komaf, maar in 1912 gaan ook twee welgestelde jongens uit Tilburg op wereldreis. Karel Berghegge (1885-1965) en zijn neef Vincent Houben vertrekken dat jaar naar Spanje. Karel voelt zich aangetrokken tot de kunsten. Hij leert cello spelen en bekwaamt zich in de schilderkunst. Vincent speelt piano.

Karel wil als kunstenaar 'het echte leven' leren kennen en besluit met zijn neef als globetrotter op reis te gaan. De twee bohémiens gaan echter niet te voet, maar met een door twee paarden getrokken woonwagen die van alle gemakken is voorzien. Onderweg willen ze aan de kost komen door de verkoop van tekeningen en schilderijen en het geven van concerten. Via Eindhoven, Roermond, Sittard en Maastricht rollen ze België in. Het is geen primitief reisje. De Tilburger Willem Dusée zit op de bok, verzorgt de paarden en verricht hand- en spandiensten.

De twee Tilburgse jongens horen bij een grote groep Nederlandse wereldwandelaars en wereldfietsers. Veel van die globetrotters kwamen uit de grote steden, vooral Amsterdam, maar er zaten ook avonturiers uit Brabant bij. Denk bijvoorbeeld aan de in Helmond geboren Pierre van Moorsel die in 1907 vertrok, André Driessen uit Westerhoven die in 1923 aan een wereldwandeling begon, de mannen Johannes Jooren uit Waspik en Petrus van Aanhout uit Breda die dat jaar eveneens de wijde wereld introkken. En Johannes Groffen uit Kruisland stapte in 1928 op de fiets om via Rusland naar Azië te peddelen.

Wereldwandelen! De Nederlandse globetrottermanie, 1905-1935 (ISBN 9789086050345), kost €24,95.

Jaco Berveling (1957) is socioloog en wetenschapsjournalist.

'We waren niet echt bang'

Verhalen van zeventien bewoners van Breda die de oorlog en de bevrijding als kinderen of jongeren meemaakten en drie verhalen van de generatie daarna voor wie de oorlog een belangrijke invloed heeft gespeeld in hun opvoeding. Ze zijn te lezen in het boek 'We waren niet echt bang, daar waren we te jong voor'. De uitgave maakt deel uit van het project 'Bevrijding...en dan?' van de Stichting PostSchool.

Stichting PostSchool levert met het project dat in het teken staat van de herdenking Breda 80 jaar bevrijd een inhoudelijke bijdrage aan het discours over vrijheid en democratie. In het in oktober gepresenteerde boek delen deze ooggetuigen openhartig hun persoonlijke verhalen over de gebeurtenissen die tachtig jaar geleden plaatsvonden, maar nog steeds levendig in hun geheugen staan.

“Toen de oorlog uitbrak, hadden we dat niet meteen in de gaten. Het was meer een soort schouwspel. We stonden er gewoon naar te kijken.”

De meeste geïnterviewden komen uit gezinnen waar het leven tijdens de bezetting gewoon doorging, ondanks de beperkingen, de onvrijheden en de angst die de oorlog met zich meebracht. In *We waren niet echt bang*, daar waren we te jong voor reflecteren zij op de impact van de oorlog op hun jeugd, maar ook op de blijvende invloed die deze gebeurtenissen hebben op hun latere leven.

“Ik liep door de Badstraat in Breda toen een vrouw de deur uitrende en me luidkeels en zwaaiend met haar armen toeriep: ‘We zijn vrij!’ Later die dag liep ik midden in een meute lachende en zingende mensen. Ik voelde een ongekend geluk.”

De PostSchool biedt niet alleen dit historische project aan, maar is ook een platform voor senioren die intellectuele uitdaging en maatschappelijke participatie zoeken. De PostSchool richt zich op mensen die graag willen blijven leren, kennis willen delen en openstaan voor nieuwe ontmoetingen. ■

‘We waren niet echt bang, daar waren we te jong bevat 124 pagina’s in full color, vormgeving van Berry van Gerwen en samenstelling van geïnterviewde mensen door Joos Priem. Te koop in de boekhandels (ook online) van Breda voor €12,50. zie ook: www.postschool.nl

Beeldverslag van de oorlog

Het boek Beeldverslag van de oorlog bevat en beschrijft een unieke collectie oorlogsfoto’s van de verdienstelijke amateurfotograaf Johan Prinsen (1896-1973), puddingpoeder-fabrikant in Aarle-Rixtel. Door te letten op visuele en technische details en allerlei bronnen te raadplegen, brachten de schrijvers nieuwe feiten uit de Aarlese oorlogsgeschiedenis aan het licht.

Kleindochter Jola Prinsen werd vijf jaar geleden benaderd door Jeroen Arts, die vermoedde dat haar familie bijzondere foto’s en negatieven had van gebeurtenissen

in Aarle-Rixtel tijdens de Tweede Wereldoorlog. Inderdaad bleken er tientallen, grotendeels onbekende foto’s in het familiearchief te zitten. Met grote zorgvuldigheid scande Jeroen de foto’s en negatieven. Samen met de historicus Arnoud-Jan Bijsterveld onderzocht hij de afbeeldingen. Zodoende konden zij de datering en juiste volgorde reconstrueren. Ook gingen zij na wie en wat er op de foto’s staat.

Uit alle oorlogsjaren bleken er foto’s te zijn, zoals van de mobilisatie in 1939, de opgeblazen bruggen en de klokkenvordering in 1942. Daarbij kwamen verschillende nieuwe feiten aan het licht. Zo bleek dat de bekende fotograaf Martien Coppens de foto’s heeft ontwikkeld en afgedrukt. Vooral de serie over de bevrijding van Aarle-Rixtel is bijzonder: de auteurs ontdekten dat Johan Prinsen de aankomst van het eerste Britse verkenningsvoertuig in de Dorpsstraat op 22 september 1944 fotografeerde, iets dat tot nu toe onbekend was. Ook de dagen erna, toen het dorp dagenlang in het schemergebied tussen bezet en bevrijd verkeerde, bleef Prinsen de gebeurtenissen vastleggen. Tot slot fotografeerde hij het oppakken van een vermeende collaborateur en de viering van de bevrijding voor het gemeentehuis op 25 september. ■

Het boek kost €29,95 en is te bestellen via: jolaprinsen.nl/bestelformulier-beeldverslag-van-de-oorlog

Historisch cultuurlandschap

‘Omzien naar het historisch cultuurlandschap’ is tot stand gekomen als proefschrift aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waarop Jos Cuijpers begin 2025 hoopt te promoveren. Hij deed onderzoek in Lith en Lithoijen.

Cuijpers is onderzoeker en adviseur op het gebied van erfgoed en ruimtelijke ordening en schrijft artikelen over historische zaken, geeft lezingen en adviseert particulieren, gemeenten en instellingen over erfgoed. Hij is auteur van de Erfgoedvisie van de Zuiderwaterlinie (2019). Hij heeft het gemeentelijk Erfgoedplan opgesteld voor diverse gemeenten, waaronder de voormalige gemeenten Lith en Sint-Oedenrode.

Het onderzoek is gebaseerd op een weinig toegepaste methode van historisch landschapsonderzoek, waarbij niet de gebruikelijke chronologische onderzoeksvolgorde wordt gevolgd, maar er juist uitgegaan wordt van een latere situatie - zoals bijvoorbeeld vastgelegd op de kadastrale minuutplans of de topografische manuscriptkaarten - en stapsgewijs teruggewerkt wordt naar oudere situaties. Deze benadering wordt retrogressief (letterlijk: ‘teruggaand’) genoemd. Ten behoeve van het onderzoek werden de schepenprotocollen, dorpsprotocollen en vele andere archiefstukken van de beide dorpen Lith en Lithoijen geraadpleegd. Daaruit werd een database samengesteld, waarin onder meer de toponiemen, de belendingen van de toponiemen en vele andere historisch-geografisch relevante informatie werd opgeslagen. Bovendien werden de kadastrale minuutplans gedigitaliseerd en gegeoreferenciert.

Door de data te analyseren werden vele historische wijzigingen in de topografische structuur van de dorpsgebieden opgespoord. Door deze te verwerken in de gedigitaliseerde kaarten kon stapsgewijs worden teruggewerkt naar oudere situaties. Het onderzoek vond plaats op straat-, perceel- en gebouwniveau.

De resultaten van het onderzoek waren opmerkelijk. Er konden, teruggewerkend vanaf 1832, betrouwbare topografische kaarten van de dorpen vervaardigd worden tot in de late middeleeuwen. Ook van de periode daarvoor, tot halverwege de volle middeleeuwen, konden kaarten worden vervaardigd, zij het dat hoe verder terug werd gegaan in de tijd, des te minder bronnen er beschikbaar waren en des te meer de kaarten het karakter van ‘educated guesses’ kregen.

Bovendien heeft het onderzoek bijzondere resultaten opgeleverd over de geschiedenis van de bedijking. Voorheen bestond het idee, dat de bedijking van deze omgeving omstreeks 1300 in één keer tot stand is gekomen. Het onderzoek heeft aangetoond dat de totstandkoming van de Maasdijken een proces was dat enkele eeuwen in beslag heeft genomen. Ook de verdeling van de gemeenten in de beide dorpen is niet in één keer gebeurd, maar is in diverse fasen tot stand gekomen. Daarnaast zijn nieuwe en bijzondere feiten boven water gekomen over de grondeigendommen, het grondgebruik, de bevolkingsontwikkeling en de bebouwing in de dorpen. ■

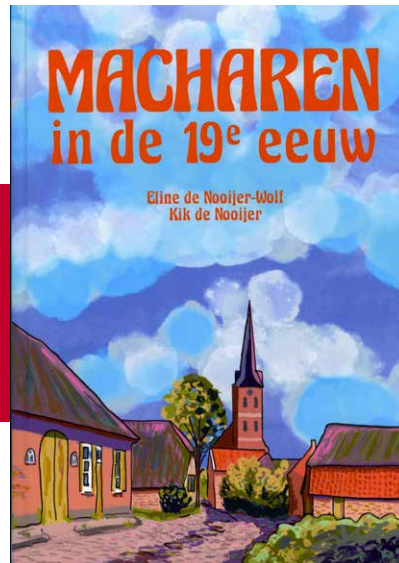
‘Omzien naar het historisch cultuurlandschap’ is rijk geïllustreerd. Het 600 pagina’s tellende boek verschijnt begin 2025.

Macharen in de 19e eeuw

Macharen is een klein Brabants dorp gelegen aan de Maas. In de 19e eeuw telde het nog geen 400 inwoners. Eline de Nooijer ging op zoek naar de genealogie en het leven van haar in Macharen geboren grootmoeder Jacoba van der Sluijs, die kort voor Eline's geboorte overleed. Haar onderzoek leverde verrassende resultaten op en groeide uit tot een breed onderzoek naar de geschiedenis van Macharen in de negentiende eeuw. Resultaat is het boek 'Macharen in de 19e eeuw', dat ze samen met haar man Kik de Nooijer samenstelde.

De archieven die De Nooijer raadpleegde, bevatten zoveel materiaal dat ze van een vrij groot aantal Macharenaren hun leven geheel of gedeeltelijk kon reconstrueren. Daarnaast biedt haar onderzoek inzicht in de sociale en economische geschiedenis van het dorp. Ze ontdekte hoe de invloed van wetgeving en regelgeving, het optreden van justitie, de ligging van het dorp aan de rivier de Maas, natuurrampen, overstromingen en veeziekten het dagelijks leven in Macharen beïnvloedden.

Hoewel Macharen, dat tot eind 18e eeuw bij het zelfstandige graafschap Megen hoorde, een afgelegen dorp was, gingen de ontwikkelingen van de 19e eeuw er niet aan voorbij. Macharen had door de ligging aan de Maas weinig grond geschikt voor landbouw. Dat was een oorzaak van armoede in Macharen.

Armen werden niet aan hun lot overgelaten

Opvallend is de zorg voor de armen. Als de armenkas in tijden van nood onvoldoende gevuld is springen de inwoners bij met giften. Armen werden niet aan hun lot overgelaten. Veel problemen werden vaak binnen de familie opgevangen.

Als na 1850 Nederland zich begint te ontwikkelen tot een land met een moderne infrastructuur trekken veel jonge en vooral arme inwoners weg om elders werk te zoeken. Het inwonersaantal blijft daardoor min of meer constant, het geboorteoverschot vertrekt. Wat ook opvalt is de strenge justitie, voor kleine vergrijpen worden hoge straffen opgelegd.

Macharen ontkomt niet aan het beschavingsoffensief dat de kerk in de tweede helft van de eeuw inzette. Een slepend conflict tussen pastoor en gilde laat zien dat de bevolking het daarmee niet altijd eens was. Een aantal opvallende geschiedenissen sluiten het boek af.

Het boek bevat veel genealogische gegevens, die via een persoonsregister toegankelijk zijn gemaakt.

De auteurs: Eline de Nooijer (89) studeerde sociale psychologie en orthopedagogiek en werkte in het speciaal onderwijs. Kik de Nooijer (90) studeerde fysische chemie. Hij werkte onder andere in de textielindustrie.

'Macharen in de 19e eeuw' is in eigen beheer uitgegeven. Scan de QR-code voor meer informatie. Prijs €40 excl. verzendkosten.

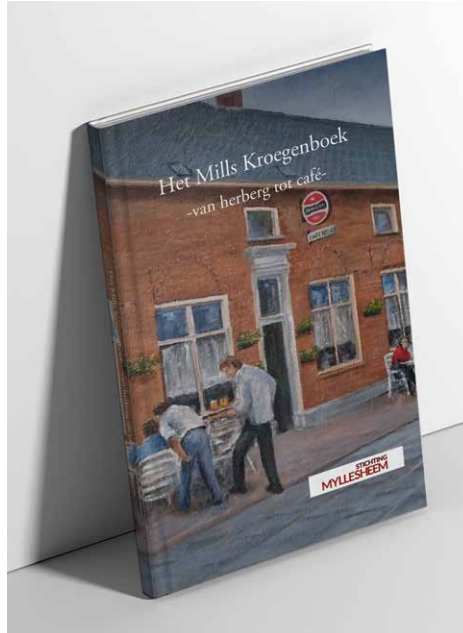
Het Mills Kroegenboek

Heemkundestichting Myllesheem uit Mill vond medio 2024 dat het tijd werd om de historie van de kroegen en cafés die er in Mill zijn geweest vanaf plm. 1750 tot heden uit te zoeken en voor het nageslacht vast te leggen. Resultaat is 'Het Mills Kroegenboek, van herberg tot café'.

De laatste decennia verdwenen steeds meer cafés in het dorp Mill en daarmee dreigde de geschiedenis van markante panden in het dorp te verdwijnen. Na intensief speurwerk door de leden van Myllesheem en met name Arno van Hout bleek dat er op 60 locaties binnen de bebouwde kom een café heeft gestaan. In totaal bleken er circa 190 cafés te zijn geweest. Dit is gemiddeld 3 cafés op één locatie.

Een café dat stond aan de Kerkstraat was eerst genaamd "Het Gouden Kruis" eigendom van de familie Giezen (1882-1956) en later genaamd "Cambrinus" in eigendom van Gerrit Lamers en diverse huurders. In 1997 is dit pand gesloopt om plaats te maken voor huurappartementen met winkels. Het nieuwe pand kreeg de naam "Giezenhof". Opvallend was dat er door de komst van de spoorlijn in 1874 genoemd het Duits Lijntje (van Wesel naar Boxtel) er een duidelijke toename van hotels en herbergen te bespeuren viel.

Het boek beschrijft op straatnaam (alfabet) de cafés en herbergen die er hebben gestaan met hun eigenaren en uitbaters aangevuld met foto's van vroeger en heden. Een en ander aangevuld met kaartmateriaal en specifieke verhalen van de zaken die er rondom het café hebben gespeeld.

Zo had je in Mill in het centrum op een gegeven moment 3 gelegenheden die dicht bij elkaar lagen die waren genaamd Het Vagevuur, De Hel en Den Himmel.

Daarnaast kende Mill ook enkele bierbrouwerijen zoals "De Zwaan" (1733- 1920) van de familie Verstraaten aan de Schoolstraat, al in 1650 omschreven als brouwershuis, brouwerij en jeneverstokerij. Dit pand is tevens herberg, burgermeesterswoning en gemeentehuis geweest en er was bierbrouwerij "Het Anker" (1908 - 1950) van de familie Anderegg aan de Karstraat.

Het boek werd vorige maand uitgereikt aan Fien Vugts, de oudst nog in leven zijnde uitbaatster van een nog in bedrijf zijnde café in Mill. Dat stond op dezelfde plek waar nu Het Lagerhuis is gevestigd.

Het Mills Kroegenboek kost €30 en is te koop bij Primera Schipperheijn Mill en op woensdagochtend van 9.00 tot 11.00 uur in de heemkamer van Myllesheem in cultureel centrum Myllesweerd.

Onderscheidingen Brabants Heem

Bronzen legpenning

Ineke Strouken heeft bij haar afscheid als bestuurslid van stichting Brabants Heem de bronzen legpenning van de stichting ontvangen. De penning werd uitgereikt door voorzitter Henk Hellegers van Brabants Heem. Namens de heemkundekring Tilborgh ontving Ineke uit handen van Theo Cuijpers een exemplaar van het boek MoNumenten Tilburg.

Henk Hellegers sprak bij de uitreiking aan het slot van de bijeenkomst van de Raad van Aangeslotenen in het Regionaal Archief Tilburg lovende worden tot Ineke. Hij noemde haar een 'autoriteit op het gebied van (immaterieel) erfgoed'. Niet alleen in Brabant maar in heel Nederland. Ze is van jongsaf betrokken bij de heemkunde in de provincie en zag in al die jaren grote veranderingen, aldus Hellegers. Ineke Strouken initieerde of was betrokken bij talloze projecten, onderzoeken en publicaties. Ze is nog steeds actief op die terreinen en op

vele andere terreinen.

Bij Brabants Heem somde Hellegers enkele activiteiten op: workshops, thema-bijeenkomsten, Heemkunde Ontmoet, regio-bijeenkomsten.

◀ *Scheidend bestuurslid Ineke Strouken met de legpenning en het Tilburg-boek.*
(foto Tjeu van Ras)

▲ *Overhandiging van het jubileum-bord aan waarnemend voorzitter John François.*
(foto collectie Geertruidenberghe)

Geertruidenberg

Henk Hellegers, voorzitter van Brabants Heem heeft bij de viering van het 50-jarig bestaan van oudheidkundige vereniging Geertruidenberghe het jubileumbord van Brabants Heem overhandigd aan waarnemend voorzitter John François.

Henk Hellegers zei dat de vereniging vijftig jaar geleden een voorloper was op ontwikkelingen, die zich later voordeden. Geertruidenberghe is van het begin af aan een oudheidkundige vereniging voor de stad Geertruidenberg en de dorpen Raamsdonk en Raamsdonksveer. Bij de oprichting in 1974 waren dat nog twee gemeenten, die in 1997 samengevoegd zijn tot de gemeente Geertruidenberg. In zijn toespraak haalde hij verder nog anekdotes aan uit de roerige geschiedenis van de eeuwenoude vestingstad Geertruidenberg, de oudste stad van Holland, die

pas in 1813 toegevoegd werd aan Brabant en de verhouding tot de dorpen in de gemeente Raamsdonk. Uiteraard kwamen ook de vele activiteiten van de oudheidkundige kring aan de orde en de betrokkenheid bij de instandhouding en het uitdragen van het monumentale karakter van de vesting.

Koninklijke hulde

Burgemeester Marian Witte van Geertruidenberg reikte de vereniging de Koninklijke Erepennin uit.

Geertruidenberghe ontving deze onderscheiding als een vorm van koninklijke waardering voor de bijzondere wijze waarop al vijftig jaar de geschiedenis van Geertruidenberg, Raamsdonk en Raamsdonksveer uitgedragen wordt. De 89-jarige Bas Zijlmans mocht als medeoprichter en eerste voorzitter van de vereniging de penning in ontvangst nemen. Hierna was er ook nog eens Koninklijke waardering voor de waarnemend voorzitter John François, die de versierselen bij de Koninklijke Onderscheiding tot lid in de orde van Oranje-Nassau opgespeld kreeg. John is als vrijwilliger al vele jaren actief binnen de vereniging en binnen de gemeenschap van Geertruidenberg. ▶

Bas Zijlmans nam als medeoprichter en eerste voorzitter van de vereniging de penning in ontvangst. (foto collectie Geertruidenberghe)

Koninklijke onderscheiding voor John François. (foto collectie Geertruidenberghe)

Stevensbeek

Tijdens de jaarvergadering van de leden van Heemkundekring Stevensbeek is Peter van den Berg onderscheiden met de zilverendraginsigne van Brabants Heem.

De onderscheiding werd met de bijbehorende oorkonde uitgereikt door Tjeu van Ras, bestuurslid van Brabants Heem. Peter is sinds de oprichting in 1986 lid van de heemkundekring. Hij is penningmeester van het bestuur geweest in de periode 1986 tot 1998. In 2010 werd hij opnieuw lid van het bestuur tot 2024. Vanaf 2018 neemt hij het voorzitterschap maar zonder als voorzitter benoemd te willen worden. Peter van den Berg is daarmee 38 jaar actief geweest voor de heemkundekring in het bestuur.

Peter van den Berg. (foto Tjeu van Ras)

Theo van Bergen (links) en Harrie de Bruijn. (foto Jan van Kempen)

Oeffelt

Twee leden van de stichting Heem en Historie Oeffelt zijn door secretaris Jan van Kempen van de stichting Brabants Heem onderscheiden. Hij reikte aan Harrie de Bruijn en Theo van Bergen het zilveren draaginsigne met oorkonde uit.

Harrie de Bruijn nam afscheid van het bestuur. Hij heeft zich hard ingezet voor de heemkundekring in Oeffelt. Hij is betrokken geweest bij de oprichting en bij het rond krijgen van ons eerste boek. Hij begon dan ook als secretaris en penningmeester.

De laatste jaren schreef hij iedere maand een historisch stukje in het dorpsblad, waar hij veel onderzoek voor heeft gedaan in o.a. kranten. In de afgelopen 20 jaar heeft hij ontelbare notulen gemaakt en was hij als oud leerkracht onmisbaar in de redactie van de boeken die gemaakt zijn. Hij was op ieder moment bereid te helpen en te doen wat nodig was om onze activiteiten een succes te maken. Als secretaris en penningmeester, als auteur van historische stukjes in het dorpsblad, als redacteur van boeken en vanwege zijn zorg en steun voor de leden en zijn betrokkenheid bij alle activiteiten.

Theo van Bergen kreeg de onderscheiding voor zijn jarenlange inzet voor de heemkunde. Theo was einde vorige eeuw al betrokken bij de werkgroep Heem en Historie Oeffelt, deze groep was opgericht om bij de fusie van gemeente Oeffelt in de gemeente Boxmeer een boek over Oeffelt te maken. Hierna was Theo ook betrokken bij de oprichting van Heem en Historie Oeffelt als eigen heemkundekring 20 jaar geleden. Theo's kennis en inzet zijn van onschatbare waarde geweest. Zo is hij een zoektocht gestart naar het verloren heilige Mariabeeldje van Oeffelt (wat helaas niet gelukt is, maar wel interessante informatie op heeft geleverd), heeft hij zijn oorlogs-ervaringen gedocumenteerd en heeft hij zich ingezet om een monument voor het gecrashte vliegtuig in Oeffelt in WO2 op te richten. Daarnaast was Theo de drijvende kracht achter de restauratie van de molen van Oeffelt en jaren betrokken als molenaar. ➤

Bergeijk

Bestuurslid Theo Cuijpers van Brabants Heem heeft het zilveren draaginsigne met oorkonde van Brabants Heem uitgereikt aan Jacques Mandigers en Theo Antonis, beiden lid van de heemkundekring Bergeijk.

► Jacques Mandigers (links) en Theo Antonis.
(foto collectie heemkundekring Bergeijk)

Jacques Mandigers was vanaf het begin in 2004 tot 2019 lid van het bestuur van de Bergeijkse heemkundekring. Hij was ook actief als fotograaf o.a. voor de drie delen van 'Op zoek naar Vruuger'.

Theo Antonis kan met recht veelzijdig worden genoemd. Hij was en is actief als beheerder van de website, veelschrijver voor het blad van de kring, de herdenking van 80 jaar bevrijding, hij coördineerde de verhuizing van de heemkamer en zo nog veel meer. ■

De Koerier

De Koerier in 2025

Dit is de vierde en laatste uitgave van De Koerier in 2024. In 2025 verschijnt het kwartaalblad van Brabants Heem weer vier keer, in maart, juni, september en december. Als u iets in dit tijdschrift gepubliceerd wilt hebben, kunt u kopij opsturen of mailen. Houd u zich wel aan de inleverdatum.

Ongeveer drie weken na de inleverdatum ligt het tijdschrift bij de kringen op de deurmat en wordt de digitale versie verzonden naar de secretariaten van de aangesloten kringen, verenigingen en stichtingen en op de website geplaatst.

De volgende uitgave verschijnt in maart 2025.

De uiterste inleverdatum hiervoor is **maandag 10 februari 2025**.

Kopij sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Brabants Heem is de ondersteunende organisatie voor 127 zelfstandige Brabantse heemkundekringen en erfgoedverenigingen. De stichting organiseert in samenwerking met andere organisaties cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking.

Website: www.brabantsheem.nl

Facebook: www.facebook.com/brabantsheem

Uitgave: Brabants Heem, Postbus 1203, 5200BG 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Tjeu van Ras

Kopij sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Foto's: Naamsvermelding bij de foto, overige merendeels uit collecties van de heemkundekringen.

Ontwerp: Peter van Gerwen

gerwen online en offline reclame

Drukwerk: Em. De Jong

 Koninklijke
Drukkerij Em. de Jong
Baarle-Nassau

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook, hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen, tenzij met voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen.

De Koerier wordt verzonden naar verenigingen, instellingen en particulieren. Stichting Brabants Heem wordt geacht daarvoor toestemming te hebben gekregen bij de opgave. De gegevens worden zorgvuldig beheerd en niet aan derden beschikbaar gesteld of voor andere doeleinden gebruikt. Wie wil dat zijn/haar gegevens worden verwijderd kan daarvoor een bericht sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Boomstamkano in Esch opgegraven

➤ (Foto Carlo Spee)

Bij proefsleuven-onderzoek op een terrein in Esch waar vier Ruimte voor Ruimte woningen gebouwd worden is een boomstamkano aangetroffen. Het bedrijf Archeologisch Dienstencentrum (ADC) voerde het onderzoek uit. De kano is op circa 2,5 meter diepte aangetroffen onder het maaiveld en onder het heersende grondwaterpeil.

De vondst is stilgehouden om "schatzoekers" op afstand te houden en om eerst een besluit te nemen over de vraag hoe verder met deze vondst: in de ondergrond laten zitten en documenteren inclusief beheersafspraken maken? Ter plaatse vrijmaken uit de grond halen en alleen de kano lichten en afvoeren voor verder onderzoek? Of als geheel met de omliggende grond verwijderen en dan prepareren in een geconditioneerde omgeving? Voor het laatste is gekozen. De boomstamkano is gelicht met de omliggende grond en als geheel afgevoerd naar het Oertijdmuseum in Boxtel voor verder onderzoek. ■